

PARALLELISMES LÈXICS EN ARAGONÈS XISTAVÍ I CATALÀ: PRÉSTEC O FENOMEN DE CONTÍNUUM?¹

Brian MOTT
Universitat de Barcelona

No cal dir que, en l'època moderna, la influència més notable que ha rebut l'aragonès ha estat la del castellà, influència que, de fet, té un efecte anivellador en totes les parles d'Espanya. Formes xistavines com ara *hermano*, *hembra*, *hablar* i *herir*, sense [f] inicial, i d'altres com *ajo*, *coger*, *dejar*, *justo*, *lejía*, *lleno* i *noche* —les quals en la majoria de casos hauran desallotjat una solució dialectal anterior i més genuïna de la mateixa paraula—, evidencien la creixent pressió del castellà sobre els dialectes regionals. Més interessant que això, però, és la quantitat de lèxic que es comparteix amb la llengua principal, o, en alguns casos, que s'ha manllevat de la llengua principal que es parla a l'est del territori aragonès, és a dir, el català. Hem de creure que la influència del català sobre l'aragonès va ser considerable a causa de la creació de la Corona d'Aragó l'any 1137, arran del matrimoni de Peronella, filla de Ramiro II d'Aragó, amb el Comte de Barcelona, Ramon Berenguer IV, fet que va fer bilingüe l'Aragó (o trilingüe, si hi comptem l'existència del llatí com a vehicle en molts documents).

El xistaví (*chistabino*) es parla principalment al poble de Gistaín, situat a la vall de Gistau (*Chistau*), una de les anomenades «valls orientals», que es troba aïllada de les altres zones on l'aragonès té una certa vitalitat. A l'est, una àrea de transició s'estén del nord al sud des de Benasc fins a Sant Esteve de Llitera, i més al sud, una altra faixa de territori catalanoparlant arriba fins a Castelló. Tot aquest conjunt de terres de parla catalana a l'Aragó constitueixen l'anomenada «Franja». Quant als habitants de Gistaín, a part del xistaví, tots parlen castellà, però no català, i el fet de tenir parlants de castellà tant a l'oest com al sud fa que la vall de Gistau sigui una àrea dialectal residual (en anglès «relic area», segons Chambers / Trudgill, 1998: 94).

Sovint, si no es duu a terme una investigació profunda, és difícil distingir les paraules manllevades d'una zona a una altra de les que són patrimoni comú. El problema és realment delicat perquè es tracta de varietats lingüístiques geogràficament contigües i estretament relacionades entre sí, que posseeixen un lèxic en gran part comú, amb moltes

1. Agraïixo a la Dra. Àngels Massip, al Dr. Joan Solà, al Dr. José Enrique Gargallo i al Dr. Joan Veny la revisió del text d'aquest article.

semblances fonològiques, morfològiques i gramaticals, com s'esdevé entre l'aragonès i el català. Aquesta similitud formal, encara que facilita i fomenta el préstec, al mateix temps l'emmascara. Com assenyala Einar Haugen (1950: 220), en referència al contacte entre l'anglès i el noruec: «The similarity of E and N makes it easy to pour new wine into old bottles — for the old bottles are scarcely distinguishable from the new». Quan dues paraules pertanyents a dues varietats lingüístiques de tipologia similar comparteixen propietats tant fonètiques com semàntiques, pot resultar impossible determinar si s'ha produït un cas de manlleu; i cal tenir present que és massa fàcil suposar una influència exògena. És evident que la identificació dels préstecs lingüístics no pot basar-se exclusivament en fets sincrònics. Malauradament, però, la documentació de l'antic Regne de Sobrarbe, i en concret de la vall de Gistau, és extremament escassa o fins i tot inexistent. Joan Veny (1991: 100) és ben conscient del perill de precipitar-se a acceptar que una paraula determinada és préstec abans que conseqüència d'un contínuum dialectal quan escriu:

[...] hom oblida amb massa freqüència que en dialectes constitutius de dues llengües es produeixen fenòmens de *continuum*, és a dir, que trets fonètics, morfosintàctics o lèxics formats a partir d'un fons llatí, modificat pel substrat o algun altre factor, són compartits totalment o parcialment per dos dominis lingüístics adjacents.

Per reforçar aquest argument, Veny cita l'article *Aragonesismos* de la *Gran Enciclopedia Aragonesa* (1980, I: 238-239), on s'afirma que la flexió verbal *-iba* de l'imperfet de verbs de la segona i tercera conjugació al Pallars es pot atribuir a la influència de l'aragonès.

En el cas del xistaví, podríem també esmentar d'altres trets compartits amb el català, com ara:

1. el pretèrit perifràstic, que es forma amb el verb auxiliar *ir* + infinitiu (cat. *anar* + infinitiu): *voy puyar, vas puyar, va puyar, von puyar, voz puyar, van puyar* 'vaig pujar', etc.
2. l'apòcope de la primera persona plural del verb: xist. *comprán* 'comprem', cast. *compramos*
3. l'existència del prefix *ix-*, equivalent al català *eix-*: xist. *ixordar*, cat. *eixordar* < EXSURDĀRE; xist. *ixenegar*, cat. *eixenegar* < EXENECĀRE 'ofegar', que també dóna el català *negar*; xist. *ixordiga*, cat. nord-occidental *eixordiga* 'ortiga' < URTĪCA + prefix del verb *ixordigar*
4. l'abundància de substantius col·lectius que acaben en *-era*: xist. / cat. *badallera*, xist. / cat. *fumera*; xist. *sangrera*, cat. *sanguinera*; alguns sense equivalent lexicalitzat en català: *beladera* 'cor de bels', *blandera* 'massa de flames', *ruidera* 'molt de soroll'
5. l'ús del verb substitutori *fer* en nombroses expressions on el castellà presenta *dar* / *echar*, etc., o bé un verb amb contingut lèxic ple en lloc de perífrasi: xist. *fer goy*, cat. *fer goig*, cast. *dar gozo*; xist. *fer-se una capuceada*, cat. *fer una becaina*, cast. *echarse un sueño*; xist. *fer vier*, cat. *fer veure*, cast. *enseñar* (Vegeu Mott 1984 i 1997)

6. la pèrdua de vocals finals: en xistaví, pèrdua de vocals amb el tret [—baix] darre de consonants coronals: *camín* ‘camí’ < CAMMĪNU, *suel* ‘terra, sòl’ < SOLU, *enté(r)* ‘sencer, enter’ < INTEGRU, *cay* ‘cau’ < *caye* < CADIT, *paix/paiz* ‘sembla, pareix’ < *PARESCET, *fren* ‘front’ < FRONTE, *molinét* ‘molinét’ < MOLĪNU + *-et* < -ITTU, *flojot* ‘molt fluix’ < *flojo* < FLUXU + *-ot* < -OTTU
7. la presència de derivats de *IBI* i *INDE* (*i, ie; en, 'n, n'*), formes que es mantenen també en català, però que es van perdre fa molt de temps en castellà: *antes no n'i heba hucha* —*án yeran las perras ta meter-ie?* ‘abans no hi havia guardioles —on eren els cèntims per posar-hi?’; *en tenén veinte más ta vender* ‘ens en queden vint més per vendre’
8. l'existència de determinats vocables, com ara *encara* (< *anc* ‘fins i tot, àdhuc’ + *ara* < HĀC HŌRA ‘en aquesta hora’ [DECat, s. v. *encara*]), forma romànica central (fr. *encore*, it. *ancora*) que ha penetrat a l'Aragó.

Doncs, a quins criteris podem acudir per comprovar si tal o tal altra forma xistavina és d'origen català o no?

En primer lloc, hi pot haver proves fonològiques. Considerem el cas de les consonants oclusives en posició final de paraula. Com passa en el castellà, les consonants oclusives es rebutgen en aquesta posició en xistaví; així doncs, la [t] final de paraules xistavines com ara *vedellet* ‘vedellet’, *chicot* ‘molt petit’, *paret* ‘paret’, *bandit* ‘bandit’ i *tot* ‘tot’ és molt inestable. En aquest aspecte, el xistaví ha adoptat una solució intermèdia entre el castellà, que rebutja del tot les oclusives finals, i el català, que les accepta. Observeu, però, que els casos com els que acabem d'esmentar, que són nombrosos perquè es tracta sovint del sufix diminutiu *-et* o del sufix augmentatiu / diminutiu *-ot*, afecten la consonant dental [t]. Què podem dir de les altres oclusives sordes, la bilabial [p] i la velar [k]? Aquestes sí que es troben en posició final, però en molt poques paraules. Això vol dir, probablement, que es tracta de formes importades, ja que la solució fonètica més normal és un segment intervocàlic sonor (a vegades, sord), com manifesten els exemples *cabo* ‘cap’ < CAPUT, *lobo* ‘llop’ < LUPU, *fuego* ‘foc’ < FOCU, *caixigo* ‘roure’ < *CAXĪCU (DECH, s. v. *quejigo*).

Hi ha en el xistaví com a mínim una paraula d'ús relativament freqüent amb [p] final, *top* ‘talp’. Aquesta paraula pot ser una forma híbrida del català *talp* i el castellà *topo*. També m'han informat de l'ús de *sep* ‘bolet, cep’ (< CIPPU ‘fita, molló’ [DLC: 251]) al costat dels termes més específics *muxordón* (*Tricholoma georgii*), *muxordina* (*Marasmius oreades*) i *morluga* (*Morchella esculenta*).

A part d'aquestes últimes veus dialectals, també he sentit a Gistaín la forma *cap*, però en només un parell d'expressions (p. ex. *el cap de la sierra; apaga l'arradio, que me rompe el cap; te corto el cap*), la qual cosa fa pensar que es tracta d'un préstec del català que està a punt de caure en desús. Per designar ‘cap’, les paraules més habituals són *cabeza* i diversos vocables de formació festiva: *cantimplora*, *crabacín* i *tozuel*. Blas / Romanos (2008: 147) confirmen l'existència de la forma *cap* com a substantiu a Gistau; no es registra, però, per a d'altres parles de l'Aragó (p. ex. Benasc *kabesa* [Ballarín, 1978: 234]; Bielsa *capeza* [Badía, 1950: 243]). Al nom *Chusé* ‘Josep’, tal com apareix al nom *casa Monchusé* de San Juan, ha caigut la [p] final (*mon* < *mosen* ‘capellà, mossèn’

< *mosseny en*), encara que aquesta consonant es retroba en la forma femenina de tal manera que la mestressa de la casa s'anomena *la monchusepa*.

Els únics casos de [k] en posició final que he pogut registrar són *boc* 'macho cabrió' (< fràncic **bucco* [DCVB, s. v. *boc*]) i *cro(c)*. La primera forma és, sens dubte, una altra importació de Catalunya, tenint en compte la coexistència de la veu *buco*, forma evidentment més autòctona i generalitzada a l'Aragó. El segon vocable s'usa a l'expressió *fer-le a uno el morro cro(c)* 'estar de sort' (cast. *caerle a uno esa breva*; cf. fr. *par raccroc* 'per sort') i, segurament, és imitatiu del so que fan les dents quan es tanquen en atrapar quelcom dins la boca (cf. també cast. i cat. *crac*, i cast. *clo* 'cloc' < *cloquear*). La naturalesa onomatopèica d'aquest tipus de formació explica la presència de l'oclusiva final i fa que sigui una entitat marginal i no prototípica dins el lèxic d'una llengua.

Una altra consonant final que pot ser indicativa d'un manlleu del català és la [l], quan representa adaptació a la fonologia de la llengua receptora, en aquest cas el xistaví, de la palatal lateral [ʎ] (anglès *nativization*). El resultat més normal per a l'aragonès (el xistaví inclòs) del sufix diminutiu llatí -*ELLU* és -*iello*, que avui dia acostuma a ser reemplaçat pel castellà -*illo*: *vediello* 'vedell' < *VITELLU*, *crepiello* 'un cert pastís' < *CRISPU* 'crespat' + -*ELLU*, *portiella* 'obertura a un costat d'una faldilla' < *PORTELLA*. Així, *cordel*, mot que ve al *DRAE* amb -*el* i no -*iello* (cf. *DECH*, s. v. *cuerta*), ha de ser l'adaptació del català *cordell*. També hi ha en el xistaví paraules acabades en -*il*, però aquestes normalment contenen el derivat del sufix -*ILE*, que vol dir 'relatiu a' (*niedil* 'pal que travessa la nieda o paller', *fogaril* 'llar'). La paraula *pernil* és en el seu origen aragonesa i no pas préstec del català,² i *estrel* 'estel, estrella', igual que el català *estel*, apunta cap a una forma pseudo-singular del llatí vulgar **STELLU*, resultant de la interpretació de *STELLA* com a plural (*DECat*, s. v. *estel*: 765a). La [r] epentètica és deguda, segurament, a la forma catalana i castellana *estrella*.

La palatal lateral inicial de *llesca* (també es diu *rabanada* a Gistaín) revela origen català. A part d'aquesta forma, les úniques que posseeix el xistaví amb [ʎ] inicial són castellanismes del tipus *lluvia* < *PLUVIA*, *llamar* < *CLAMĀRE*, i *llegar* < *PLICĀRE*, o vocables com ara *llevar* (basat en *llevo* < *lievo*), *llebre*, *llebrón* 'llebrot', que presenten fusió de la seqüència [l] + [j].

Borde 'bord' < llatí tardà *BURDU* 'mula' és un préstec del català que també ha manllevat el castellà. La vocal final de suport el marca com a tal, perquè el resultat aragonès / castellà hauria estat *bordo*.

Com que es permet [m] final en català, però no en aragonès ni castellà, el verb xistaví *aceprenar* 'arraconar' (Gistaín), 'esclafar' (Sin), ha convertit en [-n] el segment final del català *alçaprem* (arag. *ceprén*; ambdues formes es deriven de l'imperatiu del verb *alçar* + l'imperatiu o present de *prémer* [*DECH*, s. v. *ceprén*]).

Igual que el ribagorçà i el valencià central o *apitxat*, l'aragonès es caracteritza per l'ús de sibilants sordes. Així, el català *fojar*, registrada de manera només esporàdica, apareix a Gistaín sota la forma fonètica *fochar* 'treballar molt' (< *FODICĀRE*, intensiu de *FODERE* 'cavar' [*DECat*, s. v. *foja*]).

2. «A partir de los documentos, creo puede afirmarse que el núcleo inicial de pernil está en Aragón.» (Colón, 1989: 145)

Respecte de la forma *mielsa* ‘melsa’ (cast. *bazo*) < gòtic **miltja* (DECH, s. v. *esmalte*), el diftong fa pensar en una alteració primerenca del català *melsa*. La [s] també reforça aquesta teoria, perquè normalment la solució de [tj] en aragonès i castellà seria [θ].

Fins ara hem considerat exclusivament el criteri de tipus fonètic que serveix per a identificar els catalanismes en aragonès. Però també hem de tenir en compte la morfologia.

L’aragonès posseeix menys préstecs àrabs que el castellà; però, igual que en aquesta llengua, les paraules àrabs acostumen a portar l’article determinat prefixat, *a(l)-*: xist. *alcaugüet*, cast. *alcahuete*; xist. *albaca*, cast. *albahaca*; xist. / cast. *aceite*; xist. *aldoba*, cast. *aldaba*; *alforcha*, cast. / cat. *alforja*; xist. / cast. *azucena*, cat. *assutzena*; xist. *azucra*, cast. *azúcar*. Ara bé, s’ha observat (p. ex. Bruguera 1986: 54-61) que a les veus àrabs que apareixen en el català els manca sovint aquest article: cf. cat. *carxofa*, cast. *alcachofa*; cat. *garrofa*, cast. *algarroba*; cat. *gatzara*, cast. *algazara*; cat. *sucre*, cast. *azúcar*; cat. *cotó*, cast. *algodón*. És probable, doncs, que les paraules àrabs sense aquest increment morfològic que es troben en l’aragonès, hagin arribat a través del català. Aquest és el cas, potser, del xistaví *cotón*, encara que no es pot descartar tampoc aquí la possibilitat del francès com a llengua mediatora. Tot i això, no hem d’oblidar la freqüència dels fenòmens d’afèresi i pròtesi que actuen sobre els dialectes hispànics en relació a la [a] inicial. Així, és possible que el xistaví *ceiquia* (cat. *sèquia*, cast. *acequia*) i *a(l)-guaza* (cat. *gronsa* [València], cast. *gozne*) deguin la forma actual a aquests processos fonètics més que no pas a una reinterpretació gramatical que impliqui substantiu i article. Les alternances de formes amb o sense una [a] inicial són molt freqüents en aragonès, on la responsable de variants com ara *vellana* / *avellana* i *cerola* / *acerola* és la fonosintaxi. La paraula xistavina *azucra* és un encreuament del castellà *azúcar* i el català *sucre*. A més, la terminació [-re] no la identifica de manera inequívoca com a catalanisme, perquè la metàtesi de [-er] en [-re] és resolució també de l’aragonès i del castellà: *siempre* < SEMPER, *sobre* < SUPER.

El llatí GYPSUM dóna, d’una banda, la forma *guix* a l’est de Catalunya, i (*al-*)*ges* a l’oest; al sud, a València i Tortosa, trobem *algeps* / *argeps*. El xistaví ha adoptat i adaptat un substantiu agent *algecero* ‘brètol, brivall’. Sens dubte, l’evolució semàntica seria ‘tractant en guix’ > ‘tractant deshonest en guix’ > ‘tractant deshonest’ > ‘persona indesitjable’ > ‘brètol’. No és inversemblant aquest canvi semàntic atès que és prou corrent la degeneració en el significat dels noms dels oficis: les persones que practiquen una professió determinada poden arribar a ser vistes com a explotadors. Per exemple, el castellà *lapidario* ‘pers[ona] que labra o vende piedras preciosas’ (DEA, s. v. *lapidario*) apareix a la vall de Gistau amb el sentit de ‘entremaliat’ (recollit per l’autor a Serveto; Blas / Romanos 2008: 342, ‘pesado, molesto’). Així, *algecero* és probablement un exemple més del llegat comú de la Catalunya occidental i l’Aragó oriental.

El sufix diminutiu -OLU normalment dóna -*uel(o)* en aragonès: xist. *cazuelo* ‘cassola de terrissa’, *pezuel* ‘peçol (acabament d’un ordit)’, *tozuel* ‘cap, coco’. Per això, les formes aragoneses que acaben en -*ol* solen ser préstecs del català, i per tant ho són, sens dubte, *esquirol* i *grinòl* < cat. *grinyol*. Per a *bullol* ‘cantimplora’, que coexisteix amb *cañada*, no trobo referències en català, encara que presumiblement prové de BULLA ‘bombolla’, base del català i aragonès *bullir*, que es troba fins i tot a l’oest d’Osca, p. ex. a Hecho i Ansó (vegeu p. ex. Lera, 2004: 49; Mendiara *et. al.*, 2003: 23), i en castellà

amb accepcions més metafòriques (*Me bulle la sangre cuando ... El lugar bullía de actividad*).

Atapaído (Serveto) ‘atapeït’, així com les variants recollides a Gistaín *tapido* / *talpido* i *atapizau*, i el castellà *tupido*, són mots basats tots en una arrel onomatopeica, *tap-* / *tup-*, representativa del so que es fa en trepitjar (*DECH*, s. v. *tupido*). La forma *atapizau* potser resulta de la influència del gallicisme *tapiz* ‘tapís’, mentre que l’hiatus de *atapaído* prové probablement de la pèrdua d’una consonant intervocàlica en alguna etapa de la història de la paraula (cf. cat. *envair* < INVĀDERE amb caiguda de la /d/).

Quant a *finores* < català *finolis* (també manllevat al castellà [*DRAE*, s. v. *finolis*]), és evident que, en aquest cas, el xistaví ha adaptat la morfologia catalana a l’autòctona. La terminació *-oli* també es troba en català en les formes *carquinyoli*, *pipioli* i *sastrinyoli* (aquesta última és forma despectiva de *sastre*).

Al marge dels aspectes fonètics, fonològics i morfològics que hem examinat, les diferents llengües posseeixen unes entitats lèxiques que les tipifiquen. Considereu, per exemple, els vocables catalans *banda*, *banya*, *cama* i *tancar* enfront del castellà *lado*, *cuerno*, *pierna* i *cerrar*, respectivament. En alguns casos, el xistaví o ha incorporat termes catalans d’aquest tipus al vocabulari corrent o els utilitza en determinades locucions. Per exemple, existeixen les expressions xistavines *a bando* ‘a tot arreu’ i *bandungear-se* ‘balancejar-se’, que poden guardar relació amb el català *banda*, mot d’origen germànic. El xistaví també utilitza *bana* (cat. *banya*, cat. dial. *bana*) al costat de la paraula més usual *cuerno*; *cama* apareix en l’adjectiu compost *camatrencau* ‘camatrencau’, registrat per l’autor a San Juan, al costat de les paraules més comunes per a designar la cama, que són *garra* o *pata*, les quals posseeixen derivats, com ara *garrién*, *garrilargo*, *patilargo* i *patudo* ‘camallarg’. Encara que el xistaví ha manllevat del català el verb *tancar*, té també l’aragonès comú *zarrar*. Tanmateix, i s’ha de recalcar de nou, no hem d’oblidar que existeixen determinades paraules, com ara *bachoca* ‘beina, tavella’, *plegar* ‘recollir’ i *caler* ‘caldre / caler’, que són tan esteses (*bachoca* es troba a València i Múrcia, per exemple: vegeu *DECat*, s. v. *baja*, 558b) que s’han de considerar d’entroncament comú més aviat que manlleus.

És d’interès especial el cas del xistaví *bodega* ‘celler’ < APOTHĒCA i *ciller* ‘dependència per a l’emmagatzematge d’ormeigs agrícoles i arreus, etc.’ < CELLĀRIU ‘(del) rebost’ < CELLA ‘rebost, graner, magatzem’ (*DLC*: 237). A primera vista, sembla que el xistaví *ciller* podria provenir del català *celler*. Resulta, però, que el castellà també té les formes *cilla* i *cillero* amb el significat ‘magatzem per a gra, graner’ (*DEA*, I: 1043) quan aquest forma part de la *bodega* a la planta baixa de la casa. A Gistaín, la *bodega* i el *ciller* són sales separades, però adjacents, al costat de l’entrada, juntament amb el *laner*, on es guardava la llana quan encara s’estilava l’esquilada dels bens.

L’asimetria en un camp semasiològic pot ser evidència d’una influència externa en els mots que en formen part. Per exemple, la convivència del xistaví *queso* i *formachera* (cast. *quesera*, *tabla para queso*) fa pensar que *formachera* s’ha pres del català. Tot i això, en casos d’aquest tipus, també cal considerar la possibilitat d’una relexificació parcial per part del castellà. O sigui, en l’últim cas seria potser *queso*, i no *formachera*, la forma importada. Per posar un altre exemple, vegem tot seguit el cas del camp semàntic dels verbs xistavins que designen ‘parlar’.

El significat 'parlar' normalment s'expressa en el xistaví modern mitjançant el castellà *hablar*, encara que els parlants més grans recorden l'ús freqüent de *parlar* fa molts anys. Avui dia, si s'usa *parlar*, tendeix a expressar el sentit més negatiu de 'cotorrejar', un sentit semblant al que tenen d'altres verbs com *charrar* (*fer una charrada*) (cat. *xerrar*), *despampanar*, *esbelecar* (< *belar*), *estrolicar* (< *astròleg* [DECat, s. v. *astre*]), *parolear* i *paternostear*, o bé transmet el significat de 'bordar' quan es refereix al gos. Sembla, doncs, que en el cas del xistaví *parlar* estem davant un procés de degeneració semàntica, el qual ha provocat un buit que ha estat omplert per *hablar* i ha fet recular termes més perifèrics del mateix camp semàntic, com ara *parlaje* 'parla', *parlamentos* 'xerrameca', *parola* 'facilitat de parlar, paroleria', *parlatán* 'loquaç', i *parolear* 'parolejar, garlar'. Això, però, no sembla pas un cas d'asimetria provocada, com podria ser el cas de *formachera*, per un procés de manlleu selectiu: sembla que *parlar* ja existia al costat dels seus derivats, en una època pretèrita de l'evolució del xistaví, com a verb normal per a cobrir el sentit 'enraonar', però a l'època moderna ha quedat cada cop més desbancat pel castellà *hablar*. Per tant, el grup lèxic comprès per *parlar* i els seus derivats probablement forma part del contínuum dialectal catalano-aragonès.

Cal fer una última observació respecte dels manlleus lingüístics. L'existència paral·lela en el xistaví de paraules com ara *cap* al costat de *cabeza*, *boc* conjuntament amb *crabón-pay* i *buco* (cast. *macho cabrío*), i *tancar* amb *zarrar*, demostra que la motivació d'un manlleu no és necessàriament la necessitat d'omplir un buit lèxic, com a vegades es creu. Els matrimonis intercomunitaris i un contacte social estret entre dues o més comunitats poden tenir com a conseqüència el fet que paraules d'una varietat lingüística n'acceptin a la seva vora una altra de manera arbitrària. Un terme pot tenir molt d'atractiu només a causa de la seva pronúncia estranya, o senzillament pot usar-se per comoditat, de la mateixa manera que un anglès que hagi passat molts anys a Espanya pot dir 'I'll pay you when I get my *sueldo*', quan igualment podia haver triat la paraula anglesa *salary*.

EXEMPLES ADDICIONALS

(i) Les següents paraules xistavines no són necessàriament préstecs del català a l'aragonès, sinó que probablement formen part d'un contínuum dialectal del nord-est de la Península Ibèrica:

Aturar 'parar, detenir, impedir que fugi una persona o un animal' < OBTŪRĀRE 'obturar, tapar, tancar'. Existeix també en català.

Balbo 'balb' < BALBU 'tartamut'. Té el mateix significat que el cat. *balb*.

Baldear 'fer sonar (campanes)', prob. < VOLŪTĀRE 'fer rodar', com el cat. occ. *bal·dar* (DECat, s. v. *balder*). *Bandunguear-se* 'balancejar-se' pot ser del mateix origen que aquests dos verbs, encara que també és possible conjecturar una relació amb *banda*.

Boldregóns: *cayer a boldregóns* 'fer tombarelles' < llatí vulgar *VELLERONE < llatí clàssic VELLERE 'velló', com el cat. *boldró* 'velló' i ribagorçà *esboldregar-se* 'esfondrar-se, enderrocar-se' (DECat, s. v. *boldró*).

Espurna ‘guspira’ es troba només a Catalunya (també *purna*) i a les valls pirinenques d’Osca. Podria ser derivat del llatí PRŪNA ‘brasa, tió ardent’, però segons Coromines (*DECat*, s. v. *espurna*) és, en tot cas i en últim terme, preromà.

Plapón ‘grup’ (p. ex. d’arbres). *Plapa* (cat. oriental *clapa* ‘taca; clariana’) es troba al nord-est de Catalunya (Veny, 1991: 127). Aquestes formes estan relacionades amb el xist. *chapa* (*del fogaril*) ‘placa de la llar’, prob. < *KLAPPA, igual que occ. *clap* ‘roca’ (*DECH*, s. v. *chapa*).

Quebro ‘biga’ < llatí vulgar *CAPREU < llatí clàssic CAPREA ‘cabra salvatge, cabirol’ (*DECH*, s. v. *cabrio*). Cf. cat. nord-occ. *càbrio*, *càbiro* (Veny, 1991: 127), cat. oriental *cabiró*, cast. *cabrio*.

Retallo ‘retall’; *redallo* ‘segona segada de l’herba’ < llatí vulgar TĀLEĀRE ‘tallar’. En xistaví, l’acció de tallar s’expressa mitjançant el verb *cortar*.

Trobar. Com en català. Els derivats de *TROPĀRE? o TURBĀRE? (Rohlf, 1979: 192) s’estenen per França, Itàlia, Catalunya i el nord d’Aragó.

(ii) Les següents paraules xistavines tenen més possibilitats de ser manlleus del català a l’aragonès, o bé, en algun cas, de l’aragonès al català:

Antosta ‘envà’ < ANTE- ‘davant’ + < OBSTĀRE ‘oposar-se’. El mot aragonès ha de ser de procedència catalano-gascona (*DECat*, s. v. *antosta*).

Bariella ‘mandíbula’, potser < cat. *barra* (d’origen desconegut) o < *vara* < VARA ‘pal forcat, cavallet’.

Borrassa ‘manta de cànem’ < cat. *borrassa* < BURRĀCEA ‘feta de llana basta’ (*DCVB*, s. v. *borrassa*) < BURRA ‘llana basta’.

Brochanco < cat. *burxanc* ‘branca esqueixada’ (*DECH*, s. v. *brocha I*), relacionat amb el cat. *burxar* ‘punxar, furgar’ < *BŪRTIARE o *BŪRCIARE (*DECat*, s. v. *burxar*: 348b).

Chemecar ‘esforçar-se’; *chimicar* ‘ganyolar, gemegar’. Evidentment es tracta de variants fonètiques del mateix lexema amb diferents significats. La forma valenciana *gemecar* / *xemecar* és un aragonesisme (Veny, 2002: 143-155).

Clota ‘forn de calç’ < cat. *clota* ‘clot gran, concavitat’ < *clot*, prob. preromà.

Colla ‘conjunt de persones’ < cat. *colla* < *collar* ‘junyir’, prob. < *coll* < COLLU (*DECH*, s. v. *colla*).

Emprar ‘demanar en préstec’ < cat. *emprar* < (AD)IMPERĀRE ‘manar’ (*DECat*, s. v. *emprar*).

Reblar ‘tremolar’ < cat. *reble* ‘runa’ < REPLU < REPLĒRE ‘omplir’ (*DECH*, s. v. *ri-pio*). A partir de la idea de ‘emplenar els buits d’una paret de runa’, es desenvolupen, mitjançant uns processos semàntics prou tortuosos, d’altres sentits, com ara ‘reparar, corregir’ > ‘corregir pel càstig’ (vegeu *DCVB*, s. v. *reblar*) > ‘infondre por’ > ‘tenir por’.

Requesta ‘demanda, petició’ < cat. *requesta* < re- + QUAESTA < QUAERERE ‘cercar’.

Rosigón ‘bocí de pa mastegat’ < cat. *rosegó* < llatí vulgar *ROSICĀRE < RŌDERE ‘rosegat’ (*DECH*, s. v. *roer*).

Rustir (també cast.) ‘rostit’ < cat. *rostir* < fràncic *hraustjan* (*DECH*, s. v. *rustir*).

Surtido. L'autor ha recollit a San Juan les expressions *mal surtido* 'retardat', *poco surtido* 'letàrgic'. Blas i Romanos (2008: 479) registren *surtiu* 'dotado de inteligencia'. Evidentment, aquesta paraula deriva del cat. *sortir*. En el xistaví modern, el concepte 'sortir' s'expressa mitjançant la forma *salir*.

Tremoncillo 'farigola'. Com el català ribagorçà (*es*)*tremoncell*, és diminutiu del tipus català occidental *timó* < THYMU (*DECH*, s. v. *tomillo*).

CONCLUSIONS

Els criteris als quals podem acudir per intentar decidir si una paraula és un manlleu lingüístic o no són diversos. El més important és la forma fonològica, com hem pogut apreciar en els casos de *sep* i *llesca* que hem esmentat al principi d'aquest article, on la consonant final de la primera forma i la consonant inicial de la segona en revelen l'origen català a causa de la incompatibilitat amb la fonologia aragonesa canònica, o de l'aparició inusitada dins aquesta. Una altra pista la forneix la morfologia d'un vocable: és el cas de les paraules àrabs, que a vegades figuren en català sense l'article aglutinat. Si apareixen sota aquesta forma en l'aragonès, és probable que siguin manlleus del català. En d'altres casos, els préstecs són reconeixibles per la seva tipologia lèxica, com seria el cas del català *cama*, element que trobem en diverses expressions en l'aragonès de la vall de Gistau (p. ex. *camatrillo* 'aparato que se ata a los horcates del caballo para que tire los troncos' [Mott, 2000: 78, *cama* < LV CAMBA + *trillo* < TRĪBULU]).

Tot i això, cal tenir en compte que les paraules preses d'una altra varietat lingüística són sotmeses sovint a canvis importants per adaptar-les a la fonologia de la llengua receptora. Per tant, quan ens falta la documentació, que és particularment escassa per a la regió de Sobrarbe, on se situa la vall de Gistau, pot resultar impossible concretar si una forma determinada és manlleu o no. A més a més, per tal d'esbrinar els avatars de l'evolució d'una paraula, cal disposar d'unes dades geolingüístiques més exhaustives. Si una forma no sorgeix, en el pla diatòpic, d'una manera purament esporàdica, sinó que s'estén d'una manera més o menys uniforme a l'una i l'altra banda d'una zona fronterera, llavors és més probable que formi part d'un contínuum lingüístic.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BADÍA, Antonio (1950): *El habla del valle de Bielsa*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- BALLARÍN CORNEL, Ángel (1978²): *Diccionario del benasqués*. Zaragoza: Talleres Gráficos 'La Editorial'.

- BLAS, Fernando / ROMANOS, Fernando (2008): *Diccionario aragonés: chistabín-castellano*. Zaragoza: Institución 'Fernando el Católico'.
- BRUGUERA, Jordi (1986): *Història del lèxic català*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- CHAMBERS, Jack / TRUDGILL, Peter (1998²): *Dialectology*. Cambridge: CUP.
- COLÓN, Germán (1989): *El español y el catalán, juntos y en contraste*. Barcelona: Ariel.
- DCVB = ALCOVER, Antoni Maria / MOLL, Francesc de B. (1985): *Diccionari català-valencià-balear*. Mallorca: Moll. 10 vols.
- DEA = SECO, Manuel / ANDRÉS, Olimpia / RAMOS, Gabino (1999): *Diccionario del español actual*. Madrid: Aguilar. 2 vols.
- DECat = COROMINES, Joan (1980-91): *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes. 9 vols. Vol. 10: Suplement/Índex (2001).
- DECH = COROMINAS, Joan / PASCUAL, José Antonio (1991): *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*. 6 vols. Madrid: Gredos.
- DLC = (1993): *Diccionari llatí-català*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- DRAE = REAL ACADEMIA ESPAÑOLA (2001²²). *Diccionario de la lengua española*. Madrid: Espasa-Calpe.
- Gran Enciclopedia Aragonesa* (1980). Zaragoza: Unión Aragonesa del Libro. 12 vol.
- HAUGEN, Einar (1950): «The analysis of linguistic borrowing». *Language*. Núm. 26, p. 210-231.
- LERA ALSINA, José (2004): *Aplego: Diccionario de resistencia y Gramática sobre LO CHESO (fabla altoaragonesa)*. Edición del autor.
- MENDIARA ORNAT, Pilar / PÉREZ BARCOS, Alicia / MENDIARA GASTÓN, Josefina / CASTÁN ARNAL, Montse (2003): *Diccionario del dialecto ansotano*. Ansó: Ayuntamiento de Ansó.
- MOTT, Brian (1984): «El verbo *fer* en el habla de Gistaín». *Anuario de Filología*. Núm. 8, p. 227-241. Barcelona: Facultat de Filologia, Universitat de Barcelona.
- MOTT, Brian (1997): «Nuevas precisiones sobre el verbo *fer* en el habla de Gistaín». *Archivo de Filología Aragonesa*. Núm. 52-53, p. 127-151.
- MOTT, Brian (2000): *Diccionario etimológico chistabino-castellano, castellano-chistabino*. Zaragoza: Institución «Fernando el Católico», Excma. Diputación de Zaragoza.
- ROHLFS, Gerhard (1979): *Estudios sobre el léxico románico*. Madrid: Gredos.
- VENY, Joan (1991): *Mots d'ahir i mots d'avui*. Barcelona: Empúries.
- VENY, Joan (2002): *Sobre el valencià gemecar 'gemegar'*. *Caplletra*. Núm. 32, p. 143-155.